

ТАДЄЄВА О. М.,
здобувач
кафедри адміністративного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 342.9.03

ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ У СПРАВАХ ЩОДО ПУБЛІЧНОГО МАЙНА

Статтю присвячено засобам доказування в адміністративному судочинстві, які застосовуються в справах щодо захисту прав на публічне майно. Визначено, що в законодавстві України надано вичерпний перелік засобів доказування, до яких традиційно належать: пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, показання свідків, письмові та речові докази, висновок експерта. Проаналізовані ті засоби доказування, які найчастіше використовуються в справах щодо публічного майна, та запропоновані нові підходи до розуміння їх сутності.

Ключові слова: *пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, показання свідків, письмові докази, речові докази, висновок експерта.*

Статья посвящена средствам доказывания в административном судопроизводстве, которые применяются по делам относительно защиты прав на публичное имущество. Определенно, что в законодательстве Украины предоставлен исчерпывающий перечень средств доказывания, к которым традиционно принадлежат: объяснение сторон, третьих лиц и их представителей, свидетельское показание, письменные и вещественные доказательства, вывод эксперта. Проанализированы те средства доказывания, которые чаще всего используются по делам относительно публичного имущества, и предложены новые подходы к пониманию их сущности.

Ключевые слова: *объяснение сторон, третьих лиц и их представителей, свидетельское показание, письменные доказательства, вещественные доказательства, вывод эксперта.*

The article is devoted to means of proof in administrative court proceedings applicable in cases concerning protection of public property rights. It states that Ukrainian legislation provides a comprehensive list of means of proof, which traditionally includes explanations of the parties, third parties and their representatives, witnesses, written and physical evidences, expert opinion. The author analyzes the means of proof, which are often used in cases concerning the public property, and proposes the new approaches to understanding of their essence.

Key words: *explanation of the parties, third parties and their representatives, witnesses, written evidence, physical evidence, expert opinion.*

Вступ. Основним завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень

шляхом справедливого неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ (ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України)) [1]. Розгляд адміністративних справ здійснюється на основі пред'явлених суду доказів, за допомогою яких встановлюються дійсні обставини справи, що обґрунтовують вимоги та заперечення осіб, які беруть участь у справі. Докази отримуються судом на підставі засобів доказування. Саме засоби доказування є тим важливим елементом великого судового механізму, який приводить до правильного вирішення адміністративних справ.

У процесуальній юридичній літературі дуже багато вчених займалися питаннями доказів та засобів доказування. Ними є С.Я. Фурса, Т.В. Цюра, М.К. Треушніков, Т.М. Кучер, О.М. Лазько та інші. Безпосередньо в адміністративному судочинстві це питання розглядали В.Б. Авер'янов, Н.В. Александрова, Я.В. Калмикова, Р.О. Куйбіда, О.М. Круглов, О.П. Рябченко, М.І. Мельник, В.К. Матвійчук, Р.В. Тertiшніков, І.О. Хар та інші. Суттєвий вклад із цього питання зробили В.К. Колпаков, В.В. Гордєєв своєю працею «Докази та доказування в адміністративному судочинстві». Проте не зважаючи на значні дослідження в цьому напрямі, засоби доказування в справах щодо захисту прав на публічне майно не були розглянуті.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз засобів доказування в адміністративному судочинстві, а особливу увагу звертаємо на ті, які найчастіше використовуються на практиці в справах щодо публічного майна.

Результати дослідження. Кожна особа має право на захист своїх порушених прав, свобод та інтересів у суді, у тому числі й право на захист прав на публічне майно, але вона повинна донести інформацію про обставини справи до суду, щоб він міг правильно вирішити справу. Саме за допомогою засобів доказування така інформація подається до суду. У КАС України немає визначення поняття «засоби доказування», а лише надається їх вичерпний перелік. До них традиційно відносять: пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, показання свідків, письмові та речові докази та висновок експерта.

Найпоширенішим засобом доказування в справах щодо захисту прав на публічне майно є пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, проте в адміністративному законодавстві не міститься його визначення. В.К. Колпаков, В.В. Гордєєв пояснення сторін, третіх осіб, їх представників в адміністративному судочинстві визначають як усне або письмове, безпосереднє або через представника повідомлення суду відомих їм обставин, що мають значення для справи. [2, с. 30].

Проте необхідно пам'ятати про те, що специфіка цього засобу доведення проявляється в тому, що пояснення в суді даються найзацікавленішими особами, що краще за інших інформовані про суть суперечки, що розглядається в адміністративному суді. Тому В.К. Матвійчук та І.О. Хар зазначаються, що під час перевірки достовірності відомостей, що повідомляються особами, важливо знати, що ці особи зацікавлені в результатах справи [3, с. 523].

М.К. Треушніков теж звертає нашу увагу на цей момент, а також вважає, що в поясненнях сторін необхідно виділяти: 1) повідомлення, відомості про факти, тобто докази; 2) волевиявлення; 3) судження про юридичну кваліфікацію правовідносин; 4) мотиви, аргументи, за допомогою яких кожна сторона висвітлює фактичні обставини у вигідному для себе аспекті; 5) вираження емоцій, настроїв. Засобами доказування є лише пояснення сторін у частині, яка містить відомості про фактичні обставини [4, с. 175].

Процес доказування для позивача розпочинається до порушення судочинства [5, с. 25], оскільки ч. 2 ст. 106 КАС України на підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, позивач зазначає докази, про які йому відомо, і які можуть бути використані судом.

Пояснення сторін і третіх осіб можуть бути дані в письмовій та усній формах. Письмові пояснення сторін та третіх осіб можуть бути виражені в позовній заяві (за винятком третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог на предмет суперечки) і у власне письмовому поясненні в справі [3, с. 523], про що свідчить п. 4 ч. 3 ст. 49 КАС України.

Тобто відповідно до цієї статті сторони можуть як надавати пояснення, так і відмовитися від надання пояснень, а недобросовісні особи заради своєї вигоди чи з інших причин можуть зумисне надавати неправдиві факти для заплутування чи затягування вирішення справи в суді. На жаль, в адміністративному законодавстві не існує санкцій до осіб, які таким чином зловживають своїм правом. Проте, з іншого боку, законодавець, можна сказати, передбачив такі моменти й закріпив норму, за якою сторони, треті особи та їхні представники, які дають пояснення про відомі їм особисто обставини, що мають значення для справи, можуть бути за їхньою згодою допитані як свідки. Н.В. Александрова, Р.О. Куйбіда вважають, що оскільки при цьому суд попереджає таких осіб про кримінальну відповідальність, а саме ст. 384 Кримінального кодексу України за завідомо неправдиві показання, ці пояснення набувають більш вагомого значення при оцінці доказів [6, с. 85].

Ще одним засобом доказування, який застосовується при розгляді справ щодо публічного майна є показання свідків. Показаннями свідків відповідно до ч. 1 ст. 77 КАС України є повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи [1]. Отже, свідок – це особа, яка може повідомити які-небудь обставини, що належать до конкретної адміністративної справи, у межах процесуального законодавства. Свідок – це особа, яка як очевидець, або внаслідок інших обставин має відомості про факти, що підлягають встановленню та оцінці в адміністративному процесі. [7, с. 149].

В.К. Колпаков, В.В. Гордєєв показання свідка характеризують такими чином: «Це усне, обов'язкове, як правило, публічне повідомлення особою під присягою про обставини, що мають значення для справи, яке, зазвичай, робиться через певний проміжок часу від події чи дії, які стали відомі свідкові, лише на підставі безпосереднього сприйняття або з указанного ним джерела». [2, с. 36].

Досить часто показання свідків мають дуже важливе значення, а інколи без них взагалі не можливо винести правильне і законне рішення в адміністративній справі щодо публічного майна. Але необхідно обов'язково звертати увагу на людський фактор. Він полягає в тому, що особа, яка дає свідчення, пригадує обставини, які відбулися в минулому. У такому випадку може скластися ситуація, коли особа повністю не пам'ятає обставин, з приводу яких дає свідчення, тоді прогалини в пам'яті він може компенсувати на основі отримання додаткової інформації ззовні, інших джерел, попередніх спостережень. Навіть існують випадки, коли два очевидці однієї тієї ж ситуації можуть по-різному сприймати й відтворювати її обставини. Це може бути пов'язаним із різним внутрішнім ставленням особи до певної події, з особливостями сприйняття та відтворення отриманої інформації.

Найважливішим етапом отримання інформації від свідків є допит свідка. Таким чином, отримана інформація є доказами, на основі яких суд вирішуватиме справу, тому суд повинен обирати такі методи допиту, при яких можна буде уникнути перекручування чи надання неправдивих свідчень.

Під час дослідження показань свідків суди часто допускають однотипні помилки, а саме: 1) не завжди виконується вимога закону про з'ясування ставлення свідка до осіб, які беруть участь у справі, що здатні призвести до неправильного вирішення справи; 2) не з'ясовується джерело поінформованості свідка; 3) часто суд, а не сторони задають усі необхідні питання свідку для з'ясування обставин справи і перевірки вірогідності самого джерела інформації [3, с. 528].

Також дуже важливим засобом доказування в адміністративному судочинстві є письмові докази. Відповідно до чинного законодавства письмовими доказами є документи (у тому числі електронні документи), акти, листи, телеграми, будь-які інші письмові записи, що містять в собі відомості про обставини, які мають значення для справи [1]. Виходячи з положень цієї статті, необхідно зазначити, що законодавець не досить чітко визначає коло документів, які можуть виступати в якості письмових доказів, а також не розкриває сутності самого поняття письмових доказів. Це може призвести до неоднакового розуміння та засто-

сування такого засобу доказування, що у свою чергу вплине на процес розкриття істини та прийняття правильного рішення в справі.

Спробуємо розібрати визначення письмових доказів, яке надає нам законодавець. Отож, письмові докази – це документи. Взагалі поняття документу розкривається в Законі України «Про інформацію», де визначено, що документом є матеріальний носій, який містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання в часі та просторі [8].

Градацію видів документів надає Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), зокрема, документами є установчі документи, правочини (ч. 1 ст. 87 ЦК України); цінні папери (ч. 1 ст. 194 ЦК України); звіти, стенограми, протоколи, аудіо-, відеозаписи, архівні матеріали та ін. (ч. 3 ст. 296 ЦК); під документами виокремлено одну з форм особистих паперів, а до останніх, у свою чергу, також належать фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали (ч. 1 ст. 303 ЦК України) тощо. [9]. Хоча цей перелік і не є вичерпним, очевидним стає, що об'єктами, які можуть містити в собі якісь відомості є не тільки документи, а й інші відтворення предметів та явищ об'єктивної реальності чи наочний вираз мислень, уяви тощо [10, с. 37].

Крім документів, у ст. 79 КАС України письмовими доказами також визначаються акти, листи, телеграми. Актами виступають письмові документи, що містять інформацію про події, дії, стан, волевиявлення сторін, спрямоване на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, тобто письмові правочини. Такими, наприклад, виступають свідоцтво про шлюб, свідоцтво про народження дитини, диплом про вищу освіту, атестат тощо.

Листи та телеграми – це письмові докази, які характеризуються наявністю в змісті інформації про обставини та факти, що мають значення для справи. Листування громадян нерідко розкриває справжні наміри в поведінці особи, які в майбутньому важко спростувати. Достовірність таких доказів обумовлено тим, що вони виходять від сторони, яка, як правило, не розраховувала на можливість майбутнього спору [11, с. 137].

З наведеного вище, ми бачимо, що у визначенні, яке дає нам законодавець письмові докази визначаються, як документи. Надалі надається неповний перелік самих документів, а саме: акти, листи, телеграми. Звичайно, чисельність різних видів документів є дуже великою, їх не можливо повністю законодавчо закріпити з двох причин: по-перше, перелік є дуже широкий, а по-друге, у зв'язку з розвитком науки та техніки, цей перелік постійно змінюється. На основі цього ми вважаємо, що формулювання поняття «письмові докази», яке закріплене в законі, ускладнює та заплутує розуміння його особами, які беруть участь у справі.

Письмові докази, як й інші засоби доказування, характеризуються певними ознаками. По-перше, письмові докази, як правило, виникають до судового процесу, по-друге, інформація закріплюється на матеріальних предметах певними знаками (буквами, цифрами, ієрогліфами), по-третє, інформація може зберігатися протягом тривалого часу.

Я.В. Калмикова в письмових доказах виділяє ряд матеріальних та процесуальних ознак. До матеріальних належать: 1) об'єктивна (матеріальна) форма вираження; 2) втілення думок людини (суб'єктивний аспект); 3) вплив особистих якостей людини на формування (освіта, спеціальність, вік, спостережливість та ін.); 4) відображення у вигляді сукупності знаків (букв, цифр, ієрогліфів та ін.); 5) джерелом походження виступає відповідний орган, організація чи конкретна особа; 6) є носієм інформації про обставини події; 7) наявність відповідних реквізитів (анонімний лист не може розглядатись як доказ або документ, який хоча і містить відповідні реквізити, але в ньому знаходиться інформація, яка не підлягає перевірці); 8) є носієм інформації про обставини справи, які підлягають доказуванню. Процесуальними ознаками документу є: 1) набуття значення доказу шляхом додержання процесуальної форми; 2) витребування його судом у порядку забезпечення доказів з урахуванням вимог ст. ст. 78–80 КАС України; 3) шляхом ухвалення відповідної постанови та 4) надання

такого доказу безпосередньо до суду; 5) подальше повернення оригіналу письмового доказу власнику документа після розгляду справи судом як доказу в справі [12, с. 285–286].

Отже, письмовими доказами є будь-які документи (у тому числі і електронні) чи інші письмові записи, що містять у собі інформацію, яка має значення для справи.

Речові докази на сьогодні досить рідко використовуються в адміністративних справах, у тому числі в справах щодо публічного майна, тому дуже детально на них ми зупинитися не будемо. Відповідно до законодавства речовими доказами є предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи [1]. Правову природу речових доказів складає їх зміст та форма. Під час формування речового доказу всі його зовнішні ознаки та стан повинні бути відображеними в протоколі огляду речового доказу. Останній і виступає формою речового доказу, що відображає його зміст. У свою чергу, змістом речового доказу виступають фізичні ознаки самої речі, зокрема: розмір, колір, запах, характер матеріалу та інші ознаки, що притаманні речам [11, с. 153].

І останнім засобом доказування, який закріплений у КАС України, є висновок експерта. На сьогодні можуть існувати складнощі в процесі доказування якоїсь обставини в справі, яка стосується вузької сфери діяльності. Суддя та сторони можуть не мати того рівня знань, який необхідний для вирішення такого питання. У таких випадках до судового засідання запрошується особа з відповідними знаннями, яка зможе надати відповіді на питання, які допоможуть суду вирішити справу. Такою особою, звичайно, є експерт, і відповідно до законодавства, для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла, суд може призначити експертизу (ст. 81 КАС України). Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [13].

В адміністративному судочинстві засобом доказування є не експертиза, а висновок експерта, який зроблений на основі експертизи. Проведення експертизи – це робота експерта, на основі якої він дає висновок, тобто відповіді на ті запитання, які необхідні суду для вирішення справи. Проте необхідно пам'ятати, що висновок експерта не є обов'язковим для суду, однак незгода суду з ним повинна бути вмотивована в постанові або ухвалі [1].

Останній аспект, на який необхідно звернути увагу, це наведений у ст. 69 КАС України вичерпний перелік засобів доказування. С.Я. Фурса, Т.В. Цюра заявляють, що розвиток науки і техніки давно зумовив розширення засобів доказування за рахунок новітніх. Так, автори критично ставляться до можливості осіб приносити присягу через те, що зміст присяги ґрунтується в основному на урочистості і етичних аспектах, що не є обов'язковою умовою для поведінки окремих суб'єктів суспільства. А тому це положення породжуватиме нерівність. При цьому вони зазначають, що такий засіб, як детектор брехні тривалий час проходить удосконалення і може деякою мірою замінити принесення присяги. Водночас випробування на детекторі має подвійне значення: моральне, оскільки пересічна людина, коли буде говорити під час перевірки її показань на детекторі, то хвилюватиметься, щоб не сказати неправдивих відомостей; технічний, через те, що постійний розвиток техніки зумовлює досягнення певних результатів, через що впливатиме на правильність фіксації та отримання показань свідків. [5, с. 58–59].

Ми погоджуємося з тим аспектом, що недоречно закріплювати в законодавстві вичерпний перелік засобів доказування. Судочинству необхідно йти в ногу із сучасністю, а тому потрібно зважати на розвиток науки та техніки, які щодня розвиваються та створюють нові можливості, які зможуть допомогти суду отримувати докази, які у свою чергу допоможуть вирішувати справи.

Що стосується детектора брехні, то ми вважаємо недоцільно його використовувати. Детектор брехні – це машина, яка робить висновки на основі фізіологічних особливостей

людини. Однак необхідно пам'ятати про те, що всі люди різні і їхні фізіологічні особливості також можуть відрізнятися в залежності від віку, статі, різних захворювань (у тому числі психічних), роду занять та професії. Зважаючи на всі особливості детектору брехні як машини, яка запрограмована, дуже важко визначити, де правда, а де брехня. А кожна така помилка може призвести до неправильного вирішення справи, і чийсь порушені права, інтереси та свободи залишаться не захищеними.

Висновки. У Кодексі адміністративного судочинства України закріплені засоби доказування, які використовуються в адміністративному судочинстві. Усі вони використовуються в справах щодо публічного майна. Деякі з них, такі як пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, показання свідків та письмові докази застосовуються частіше, інші рідше. Але на основі всіх цих засобів доказування в суді захищаються порушені права, свободи та інтереси осіб.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.
2. Колпаков В.К. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : [монографія] / В.К. Колпаков, В.В. Гордєєв. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 128 с.
3. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2-х т. / [В.К. Матвійчук, І.О. Хор] ; за заг. ред. В.К. Матвійчука. – К. : Алерта ; КТН. – 2008. – Т. 1. – 2008. – 787 с.
4. Треушников М.К. Судебные доказательства / М.К. Треушников. – М. : Издательство «Городец». – 1999. – 288 с.
5. Фурса С.Я. Докази і доказування у цивільному судочинстві : [науково-практ. посібник] / С.Я. Фурса, Т.В. Цюра. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2005. – 256 с.
6. Основи адміністративного судочинства в Україні : [навч. посіб. для юрид. фак. та юрид. клінік] / за заг. ред. Н.В. Александрової, Р.О. Куйбіди. – К. : Конус-Ю, 2006. – 256 с.
7. Круглов О.М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.М. Круглов. – Х., 2003. – 223 с.
8. Закон України Про інформацію // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
9. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
10. Кучер Т.М. Докази та засоби доказування у цивільному процесі: теоретичний зміст та практичне застосування/ Т.М. Кучер // Юриспруденція: теорія і практика. – 2011. – № 7(81). – 34–39с.
11. Лазько О.М. Засоби доказування у цивільному процесі : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.М. Лазько. – К., 2013. – 209с.
12. Калмикова Я. Сутнісні аспекти письмових засобів доказування в адміністративному судочинстві / Я. Калмикова // Вісник академії правових наук України. – 2012. – № 3 (70). – 283–295 с.
13. Закон України Про судову експертизу // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. Ст. 232.

